

ПРЕДГОВОР ПРВОМ ИЗДАЊУ

УЗ ПРАВОПИС СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Под наведеним насловом предајемо Матици српској, а њеним позваним посредништвом и свим заинтересованим корисницима, већ дуго најављивану књигу, коју чини општи дио – *Правила и њихови основи* и азбучни дио – *Рјечник*. Сврха овога приручника, који предлагемо да служи као правопис, није да опозове правописну норму утврђену првим Матичиним правописом (*II*), који је 1960. године Матица српска заједно с Матицом хрватском објавила као обједињени српскохрватски правопис; он ту норму само осавременује, дорађује и у потребној мјери прилагођава и поправља, држећи се начела постојаности и континуитета српске књижевнојезичке културе и норме. Поред *II*, у непосредне основе ове обраде спадају Прилози Правопису (*III*), које је 1989. г. објавила Матица српска, а усагласила их је радна група од једанаест лингвиста (П. Ивић, Ј. Јерковић, Ј. Кашић, Б. Остојић, А. Пецо, М. Пешикан, М. Пижурица, Ж. Станојчић, Ј. Баотић, М. Караца-Гарић, М. Шипка); с пуном пажњом имали смо у виду и оцене Међуакадемијског одбора за ортографију и ортоепију (*МО*), у ком су током 1989–1990. г. радили представници пет академија (САНУ, ЈАЗУ, АНУБиХ, ЦАНУ и ВАНУ), међу њима и коаутори ПП.

Разумије се, искоришћени су и други језички приручници, као и посебне обраде, а нарочито, већ у изради Прилога Правопису, елаборација правописних тема 70-их година у организацији сарајевског језичког института (*Елаб. БиХ*). Особито је искоришћена грађа и обрада транскрипције страних имена, највише прилози И. Клајна, Ш. Шоње, С. Јанковића, Д. Танасковића, Д. Разића, М. Ђорђевића, Ј. Буљовчића, М. Риђановића, Б. Дабића, Ј. Новаковић-Лопушине, Р. Исмаиљија и др., а за неке друге теме Правописни приручник Св. Марковића, М. Ајановића и З. Диклића (1972).

У цјелини пак приређивачи овај посао схватају као довршавање програма започетог Прилозима Правопису и његово употребно саобраћавање околностима у којима живимо. Ово не значи да смо се формално и дословно ограничили на дораде и иновације које су обрадили ПП или расправио МО. У току самог приређивачког рада као стручног поступка наметнула се потреба знатних дорада, а онда и покоје модификације, употребне оцјене, а почесто и поправке раније норме и ранијих оцјена. Разумије се, имало би својих предности да су и те дораде и наше коначне формулације могле проћи кроз ширу тимску или комисијску расправу; али тим путем идући, овај приручник – ако би и дошао до краја – сигурно би каснио још коју годину, а у нормативистици пуна сагласност људи од струке није реално ни могућа.

У свим дорадама и поправкама, већ од почетка рада на ПП, имали смо у виду начело да није добра норма ако се коси с језичким осјећањем људи који добро владају књижевним језиком. Зато смо настојали да иновације не иду мимо тежњи које су се испојиле у бољој јавној ријечи и култивисаном језичком осјећању, понегдје се претварајући и у обичајну норму, коју – наравно – треба уважавати не мање него писану.

Употребно је овај правопис намијењен првенствено задовољавању потреба српске језичке културе – српске у традиционалном и језикословном смислу, тј. културних и просвјетних потреба на тлу садашње Савезне Републике Југославије, као и оних књижевнојезичких средина које остају у културној и књижевнојезичкој заједници с тим простором. У складу с таквом реалном употребном намјеном, текст приручника не иде (као први Матичин правопис) за формалном симетријом источне и западне грађе, односно српског и хрватског стандарда или узуса, него претежно оперише примјерима и употребним оцјенама својственим језичкој култури источнијег дијела штокавског нарјечја; међутим, ни ону другу компоненту наш приручник информативно не искључује нити је нормативно дезавуише. Колико је концепт обраде изскивао освртање на хрватску стандардизацију (или шире схваћено западну), она је навођена начелно у оном виду који је, под именом „хрватскосрпски”, добила у заједничком правопису 1960. г. (скраћено: *хс.*), а који је примијењиван у шестотомном рјечнику Матице српске (*РМС*), на одговарајући начин и у израђеним књигама Речника САНУ (*РСА*).

Треба имати у виду да су одлике тога израза, досљедније или дјелимично, примјењивали и многи српски аутори. Тај факат, међутим, не искључује њихов израз из оквира српског језика, не само зато што су писци Срби него и зато што је и сама та хрватска стандардизација – након прихватања вуковске реформе – реално хрватскосрпска, јер међу својим темељним ослоњцима има Вуков Српски рјечник и вуковски у првом реду српски језик.

Разумије се само по себи да је у обради једнака пажња посвећивана ијекавском и екавском изговору или књижевном нарјечју. У складу с тим, правопис се истовремено објављује у екавици и ијекавици. Садржајно су обје верзије истовјетне, а разликују се само у лику приређивачког текста и коментара.

Ослонац на П огледа се не само у високом степену одржавања његове норме него и у изричитом указивању на однос те раније и садашње иновираних норми. Замисао је приређивача да треба оставити једно прелазно раздобље у ком би се, као право писаца текста, уважавало и придржавало појединих рјешења из првог правописа, иако се сада друкчије нормирају. Тако би се избјегао притисак на људе да невољно мијењају узусе ако су им постали блиски и природни, а дало би се и прилике да сама пракса верификује установљене иновације.

Приређивачи су свјесни да допуштени дублетизам изазива доста незадовољства код многих посленика на пољу језичке културе, који би радије прихватили приручник с једноструким савјетима у стилу „није – него”, без објашњења зашто је то тако и без остављања резервне могућности. Превиђају при томе да таква једнострука рјешења често не би могла бити управо она којима лично дају предност и да је дублетизам језичка реалност; њега у стварном књижевном језику (и то добром, његованом) има и знатно више него у нормативним приручницима, јер они само дјелимично обухватају и предочавају стварна двојства. Једноставни су само они приручници који остављају много празнина и недоречености.

И сами, међутим, уважавамо потребу за одређеношћу препорука, па смо јој ишли у сусрет колико смо могли. Констатујући разна двојства у општем

тексту приручника, кад год смо нашли основа за то, дали смо предност једној варијанти, било по општој правописној логици било по употребној оцјени преовлађујућег српског изражајног узуса. У правописном рјечнику идемо и корак даље у том правцу, јер редовно предочавамо онај лик који по нашој оцјени има употребну предност, а варијанту којој не придајемо исти употребни значај (иако је нормативно признајемо) наводимо у загради, или са вербалном оградом, или је и не наводимо, него само упућујемо на тачку у тексту гдје су предочене дублетне могућности. Наше оцјене обичнијег и необичнијег настоје да погоде преовлађујуће културне узусе на штокавском истоку, па су неизбежно релативне. Осим тога, кад се иде корак даље у нормирању, не може се жигосати као некњижевно оно што је до јуче било школски стандард.

Према томе, ко није задовољан обликом предоченим у рјечнику, нека провјери у одјељку на који се упућује предвиђа ли се (на основу П или других момената) и друга могућност. Ко пак исправља туђе текстове без сагласности аутора, дужан је да сагледа сав остављени нормативни оквир, поготово за интервенције које би се могле схватити као нарушавање нечијег националног израза.

Расположиво вријеме није допустило да довољно дуго тражимо и дотјерујемо што складније стилизације, као ни оптимални лик и структуру рјечника. Оцијенили смо да не можемо текст свести на сама аподиктична правила, без образлагања и објашњења. Не надамо се да ћемо тиме избјећи хиљаду зашто (од „зашто?“ до „зашто?!“ и „зашто!!“) – уобичајених и у срећенијим приликама у нормативистици ове врсте. Али определијели смо се за тај много приметнији приступ највише ради просвјете, гдје треба не само примјењивати правопис него такође предавати и учити лекције о њему; а и ради оних који и изван школе настоје да унаприједи своја знања о језичкој култури. Да би служила тим потребама, књига мора настојати да буде не само правилник него и општеобразовни приручник, па и уџбеник – док се не замијени бољим; чинило нам се да без тог настојања не бисмо ни половично довели до краја започети посао.

У истом духу, у Рјечник нисмо унијели само ортографску материју (тј. како се записује оно што реално живи у језику), него и многе прекораче у граматичку и рјечничку културну норму. Иако је у рјечник – у поређењу с Правописом из 1960 – ушао само невелик број ријечи, много ранијих оцјена требало је провјерити, а почесто и дорадити или поправити – колико нам је пошло за руком и колико је дозволио циљ да рјечник остане једноставан и погодан за свакодневну примјену и брзу консултацију, као и да преко њега корисник лако нађе у општем тексту обраду и оцјену оног питања које га интересује.

У те сврхе и у самом општем дијелу настојали смо да видљиво одвојимо правила и препоруке од уводне и приступне обраде мјерила; а најсложенија поглавља – велико слово и спојено и одвојено писање ријечи – закључена су сажетком, у коме се види основни нормативни исход обраде. У поглављу о транскрипцији неизбежно специјализована обрада редовно се закључује алфаветским прегледом туђих графика с кратком препоруком како да се свака преслови, те се тиме обично сасвим лако може послужити свако ко дође до податка како се неко туђе име изворно пише у датом језику.

У тренутку кад Матици предајемо рукопис, на крају злог прољећа 1993, у намјери нам је и на реду израда и кратког српског правописа, тј. сажетије напоредне верзије овог издања. Она би – остављајући овој опширнијој обради казивања о основима и мјерилима – сажимала оно што предлагемо као норматив и држала се уобичајеног лика наших правописних приручника.

Намјена јој је да у координацији са овим Правописом српскога језика олакша најчешћу приручничку примјену, у просвјети и за шире културне потребе.

У међусобној подјели посла први потписани писао је општи дио, а друга двојица састављала су рјечник. Међутим, налази и закључци рјечничке обраде утквани су у правила, а рјечник је подешаван да буде потпуно сагласан са општим дијелом. Између два дијела приручника нема, дакле, нормативних несагласности, ако се није поткрала која нехотична.

22. јуна 1993. г.

М. Пешикан – Ј. Јерковић – М. Пијсурица

НАПОМЕНЕ УЗ ТРЕЋЕ ДОПУЊЕНО ИЗДАЊЕ

Текст Правила није мијењан. Рјечник је допуњен са више од хиљаду нових одредница, што значи да је, с обзиром на начин давања ријечи исте основе у низу, број ријечи увећан за неколико хиљада. Новоуведене одреднице су наравно у пуном нормативном складу с Правилима и с поступком који је примијењен у првом (1993) и другом неизмијењеном издању (1994). Исправљене су (иначе ријетке) штампарске грешке, понеки запажени превид и неколико грешака у азбучном редосљеду. Допунама рјечника, односно потпунијим пописом појединачних примјена дефинисане норме, корисници добијају умногосте инструктивнији правописни приручник.

[2002]

Приређивачи трећег издања
М. Пијсурица и Ј. Јерковић